

วารสารบัณฑิตศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ ปีที่.... ฉบับที่..... เดือน.....

การศึกษาพฤติกรรมการถูกรังแกของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนเขตหนองแขม
สังกัดสำนักงานการศึกษา กรุงเทพมหานคร

พรพรรณ ทองทงศักดิ์*

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) สำรวจพฤติกรรมการถูกรังแกของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนเขตหนองแขม สังกัดสำนักงานการศึกษา กรุงเทพมหานคร (2) ศึกษา รูปแบบของพฤติกรรมการถูกรังแกของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนเขตหนองแขม สังกัดสำนักงานการศึกษา กรุงเทพมหานคร (3) เปรียบเทียบพฤติกรรมการถูกรังแกของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนเขตหนองแขม สังกัดสำนักงานการศึกษา กรุงเทพมหานคร จำแนกตามเพศ อายุ และระดับชั้นเรียน กลุ่มตัวอย่าง คือ นักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนเขตหนองแขม สังกัดสำนักงานการศึกษา กรุงเทพมหานคร จำนวน 317 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้เป็นแบบสอบถามซึ่งนำข้อคำถามบางส่วนมาจากแบบสอบถาม The Revised Olweus victim questionnaire แปลเป็นภาษาไทยโดยสมบัติ ตาปัญญา (2549) และข้อคำถามบางส่วนจากแบบสอบถามเกี่ยวกับการรังแกทางโลกไซเบอร์ของบุษยรัต รุ่งสาคร โดยผู้วิจัยปรับให้สอดคล้องกับการวิจัย สถิติที่ใช้ในการวิจัยได้แก่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน การวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One-Way ANOVA)

ผลการศึกษาพบว่า นักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น มีค่าเฉลี่ยพฤติกรรมการถูกรังแกอยู่ในระดับน้อย ($M=1.85$) โดยมีพฤติกรรมการถูกรังแกทางวาจา ค่าเฉลี่ยสูงสุด ($M=2.34$) รองลงมาคือมีพฤติกรรมการถูกรังแกทางร่างกาย พฤติกรรมการถูกรังแกทางสังคม และพฤติกรรมการถูกรังแกทางโลกไซเบอร์ ($M=1.96, 1.67, 1.42$) ตามลำดับ รูปแบบพฤติกรรมการถูกรังแกที่พบมากที่สุดคือ การพูดล้อชื่อพ่อแม่หรือผู้ปกครอง รองลงมาคือการใช้คำพูดหยาบคายหรือคำพูดที่รุนแรงที่ทำให้รู้สึกไม่ชอบ และการต่อเยาะ ตีหรือผลักแรงๆ ตามลำดับ

*สาขาจิตวิทยาการปรึกษา

นักเรียนที่มีเพศต่างกัน มีอายุต่างกัน และเรียนอยู่ในระดับชั้นเรียนต่างกัน มีพฤติกรรมถูกรังแกไม่แตกต่างกัน สถานที่ที่นักเรียนถูกรังแกมากที่สุดคือ ในห้องเรียนเวลาที่ครูไม่อยู่ ส่วนใหญ่เมื่อถูกรังแกนักเรียนจะบอกเพื่อนมากที่สุด นักเรียนและครูหรือผู้ใหญ่คนอื่นๆ ที่โรงเรียนพยายามห้ามหรือหยุดการรังแกเป็นบางครั้ง นักเรียนส่วนใหญ่พยายามช่วยคนที่ถูกรังแก โดยรวมแล้วนักเรียนคิดว่าครูมีการจัดการปัญหาการรังแกในโรงเรียนพอสมควร แต่นักเรียนส่วนใหญ่รู้สึกหงุดหงิดรำคาญ รู้สึกโกรธแค้นอยากเอาคืน และรู้สึกกลัวการถูกรังแก ตามลำดับ และบางคนรู้สึกอยากตาย ผลการศึกษาครั้งนี้แสดงให้เห็นว่านักเรียนทุกคน ทุกวัย และทุกระดับชั้นเรียนมีโอกาสที่จะมีพฤติกรรมถูกรังแกได้ และพฤติกรรมถูกรังแกมีผลต่อด้านจิตใจของนักเรียนไม่มากนักน้อย ซึ่งผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งผู้บริหาร ครู และผู้ปกครองควรตระหนักและให้ความสำคัญในการหาแนวทางการป้องกันพฤติกรรมถูกรังแกของนักเรียน

คำสำคัญ

พฤติกรรมถูกรังแก

บทนำ

พฤติกรรมถูกรังแก (Bullying) เป็นปัญหาที่เพิ่มขึ้นทั้งในศูนย์พัฒนาเด็กก่อนวัยเรียนและโรงเรียนทั่วไป และยังเป็นประเด็นที่ทั่วโลกให้ความสนใจ มีงานวิจัยหลายสาขาที่ศึกษาและพยายามหาคำอธิบายปรากฏการณ์นี้ (Emily Leine and Melissa Tamburrino, 2014, pp.271) ซึ่งเป็นการรังแกในหมู่เด็ก สามารถพบได้บ่อยๆ ในโรงเรียน ทั้งรูปแบบไม่รุนแรงและรุนแรงจนถึงขั้นเสียชีวิต (มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก, 2550, หน้า 14) การรังแกเป็นพฤติกรรมที่เกิดจากการกระทำของคนๆ หนึ่งหรือหลายคน เรียกว่าผู้รังแกกระทำซ้ำๆ หรือเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ในลักษณะก้าวร้าวหรือประสักร้าย โดยมีเจตนาให้ผู้ถูกรังแกได้รับบาดเจ็บทางร่างกาย และ/หรือทางจิตใจ ด้วยวิธีการต่างๆ ทั้งทางตรงคือการทำร้ายอย่างเปิดเผย และทางอ้อม เช่น การให้อยู่คนเดียว ไม่ให้เข้ากลุ่ม หรือการปล่อยข่าวลือ โดยทั่วไปผู้รังแกจะมีกำลังหรืออำนาจเหนือกว่าทำให้ผู้ถูกรังแกไม่สามารถปกป้องตัวเองได้ (นงเยาว์ แข่งเพ็ญแข, 2552, หน้า 10) นอกจากนี้ ปัจจุบันยังเกิดพฤติกรรมถูกรังแกรูปแบบใหม่ขึ้นในโลกไซเบอร์เรียกว่า cyber bullying หรือ electronic bullying (อรวรรณ เล้าหะเรณู, 2554, หน้า 419) จากผลการสำรวจ 40 กว่าประเทศทั่วโลกในปี 2551 พบว่า มีความชุกเรื่องการรังแกกัน โดยเฉลี่ยที่ร้อยละ 8.6-45.2 ในเด็กผู้ชาย และร้อยละ 4.8-35.8 ในเด็กผู้หญิง โดยเฉพาะในกลุ่มเด็กนักเรียนอายุระหว่าง 11-15 ปี เป็นกลุ่มอายุของนักเรียนในระดับมัธยมศึกษา เป็นวัยที่พบการรังแกกันมากที่สุด (รวีวรรณ รักถิ่นกำเนิด, 2558, ย่อหน้าที่ 2)

สำหรับในประเทศไทย เมื่อปี 2549 สมบัติ ตาปัญญา ได้สำรวจนักเรียนระดับชั้น ป.4-ม.3 จำนวน 3,047 คน และครู 1,300 คน พบว่า เกือบร้อยละ 40 เคยถูกรังแก เดือนละ 2-3 ครั้ง หรือบ่อยกว่านั้น จัดอยู่ในอันดับ 2 รองจากประเทศญี่ปุ่น (ทีนแพธคอตเน็ต, 2550) ซึ่งสถานการณ์ดังกล่าวมีแนวโน้มว่าจะสูงมากขึ้น

เรื่อยๆ หากพิจารณาจากข้อมูลสำรวจของโครงการ Child Watch ปี 2550 พบเด็กที่ถูกทำร้ายในสถานศึกษา ค่าเฉลี่ยร้อยละ 24 ในปี 2556 พบว่ามีค่าเฉลี่ยร้อยละ 32 มีค่าเฉลี่ยเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 12 แสดงว่าเด็ก 1 ใน 3 ถูกทำร้ายจากการไปโรงเรียน ซึ่งหมายถึงเด็กในระบบการศึกษาไทยกว่า 3.5 ล้านคนจากประมาณ 12.5 ล้านคนตกอยู่ในวังวนของความรุนแรงในสถานศึกษา (สรรชัย หนองตรุด และเกินศักดิ์ ศรีสวย, 2559, หน้า 51-52)

ทั้งนี้ ปัญหาเด็กรังแกกันมีผลกระทบอย่างลึกกับเด็ก ทั้งเด็กที่ถูกรังแก และเด็กที่รังแกผู้อื่น โดยเฉพาะกับเด็กที่ถูกรังแก เด็กที่ถูกรังแกมักมีพฤติกรรมของการระแวงระวังตัว อ่อนไหว เจ็บง่าย มักตอบโต้การถูกรังแกด้วยการร้องไห้และถอยหนี (Olweus. อ้างถึงใน สมร แสงอรุณ, 2554, หน้า 2) มีโอกาสเสี่ยงที่จะเป็นโรคซึมเศร้า วิตกกังวล สูญเสียความเชื่อมั่นในตนเอง ไปจนถึงขั้นคิดฆ่าตัวตายเพราะทนความกดดันจากการถูกรังแกไม่ไหว (ชุตินาถ ศักรินทร์กุล และอลิสา วัชรสินธุ , 2557, หน้า 223) นอกจากนี้ ยังส่งผลให้ไม่อยากมาโรงเรียน กลัวคน เรียนไม่รู้เรื่อง เครียด จนอาจกระทำ ความรุนแรงต่อตนเองและผู้อื่นได้ (นงเยาว์ แข่งเพ็ญแข, 2552, หน้า 6) มีการปฏิเสธการเข้าร่วมกลุ่ม พบพาอาวุธเพื่อป้องกันตัวหรือแก้แค้น อาการทางกาย อาจทำให้ออนไม่หลับ นอนละเมอหรือฝันร้าย และพยายามที่จะฆ่าตัวตาย หรือบางคนมีการฆ่าตัวตายแล้ว (เกษตรชัย และหิม, 2556, หน้า 12)

แม้จะมีปริมาณการรังแกและถูกทำร้ายสูง แต่เด็กที่ถูกรังแกมักจะไม่ค่อยบอกให้พ่อแม่หรือครูให้ทราบ จากการศึกษาในอังกฤษพบว่า มีนักเรียนที่ถูกรังแกเพียง 1 ใน 4 เท่านั้นที่รายงานให้ครูทราบและมีเพียงร้อยละ 42 ที่บอกให้พ่อแม่ทราบ (Boulton ; & Underwood 1992 ; Whitney;& Smith.1993 ; สมบัติ ตาปัญญา 2549 อ้างถึงในสมร แสงอรุณ,2554,หน้า 29) สำหรับประเทศไทย พบว่า ครู 89% สังเกตเห็นว่านักเรียนมีพฤติกรรมรังแกเพื่อน ในจำนวนนี้ 25% เคยเห็นมากกว่า 10 ครั้ง ส่วนใหญ่หรือ 41.2% บอกว่าเคยพยายามห้ามหรือหยุดการกระทำค่อนข้างน้อยหรือแทบไม่เคยทำอะไรเลย ขณะที่ผู้ปกครอง 75.2% ไม่มีการติดต่อกับโรงเรียนเพื่อพยายามห้ามหรือหยุดการรังแกกัน (ทินแพธคอตเน็ต, 2550, ย่อหน้าที่ 4) แสดงให้เห็นว่าผู้ใหญ่ไม่สนใจเรื่องนี้และไม่ตระหนักว่านี่คือปัญหา (โอเคเนชั่นคอตเน็ต, 2550)

การศึกษาเรื่องพฤติกรรมการรังแก โดยเฉพาะกับกลุ่มนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.1-ม.3) ยังมีค่อนข้างน้อย ซึ่งจากการศึกษาของสมบัติ ตาปัญญา (2549ก, หน้า 6) พบว่า สัดส่วนของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นที่ถูกรังแก คือ ม.1 ร้อยละ 33 ม.2 ร้อยละ 29 และ ม.3 ร้อยละ 23.7 และยังเป็นสัดส่วนค่อนข้างสูงคือ 1 ใน 3 ของนักเรียนที่มีความกลัวและกังวลต่อการถูกรังแกในขณะที่อยู่ที่โรงเรียน ซึ่งสถานการณ์เช่นนี้ย่อมไม่เอื้ออำนวยให้นักเรียนเหล่านี้เรียนได้อย่างเต็มที่ และย่อมส่งผลเสียหาให้โรงเรียนในที่สุด (สมบัติ ตาปัญญา, 2549ก, หน้า 17) ดังนั้นผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะ โรงเรียนจึงไม่ควรละเลยหรือเมินเฉยกับพฤติกรรมการรังแกที่เกิดขึ้นในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ซึ่งเป็นช่วงที่เด็กกำลังย่างเข้าสู่วัยรุ่น มีการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ด้านเกิดขึ้น ทั้งทางร่างกาย อารมณ์/จิตใจ สังคม และสติปัญญา ล้วนมีผลต่อบุคลิกภาพและการแสดงออกที่มีโอกาสทำให้ถูกรังแกได้ ควรหาวิธีป้องกันมากกว่าแก้ไข และปัญหาการ

รังแกกันยังเป็นเรื่องใหม่สำหรับนักจิตวิทยาการศึกษาที่ควรให้ความสำคัญอีกหนึ่งเรื่อง เพื่อให้การช่วยเหลือหากพบผู้มารับการศึกษาที่มีปัญหาเกี่ยวข้องกับการรังแก

การศึกษาคั้งนี้ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะสำรวจพฤติกรรมการถูกรังแกของนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น และศึกษารูปแบบของพฤติกรรมการถูกรังแกที่เกิดขึ้นของนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนเขตหนองแขม สังกัดสำนักงานการศึกษา กรุงเทพมหานคร ซึ่งข้อมูลที่ได้นั้นจะช่วยสร้างความตระหนักให้กับโรงเรียนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้ดำเนินการช่วยเหลือและวางมาตรการป้องกันพฤติกรรมกรรังแกกันในโรงเรียนอย่างจริงจัง หรือมีนโยบายที่ชัดเจนเกี่ยวกับเรื่องนี้ในโรงเรียนก่อนที่จะเกิดผลร้ายแรงตามมา

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

(1) เพื่อสำรวจพฤติกรรมการถูกรังแกของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนเขตหนองแขม สังกัดสำนักงานการศึกษา กรุงเทพมหานคร (2) เพื่อศึกษารูปแบบของพฤติกรรมการถูกรังแกของนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนเขตหนองแขม สังกัดสำนักงานการศึกษา กรุงเทพมหานคร (3) เพื่อเปรียบเทียบพฤติกรรมการถูกรังแกของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนเขตหนองแขม สังกัดสำนักงานการศึกษา กรุงเทพมหานคร จำแนกตามเพศ อายุ และระดับชั้นเรียน

สมมติฐานการวิจัย

นักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นที่ถูกรังแกที่มีเพศ อายุ และระดับชั้นเรียนที่ต่างกันจะมีพฤติกรรมการถูกรังแกที่แตกต่างกัน

ขอบเขตการวิจัย

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาคั้งนี้ คือ นักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2560 จาก 5 โรงเรียนในเขตหนองแขม สังกัดสำนักงานการศึกษา กรุงเทพมหานคร จำนวน 1,769 คน กลุ่มตัวอย่างคือ นักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2560 จาก 5 โรงเรียนในเขตหนองแขม จำนวน 317 คน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

(1) ผลที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้จะเป็นประโยชน์ต่อผู้บริหารสถานศึกษาหาทางป้องกันและแก้ไข ปัญหาพฤติกรรมการถูกรังแก (2) หน่วยงานด้านสาธารณสุข สามารถนำไปกำหนดเป็นนโยบายและค้นหา แนวทางในการช่วยเหลือและป้องกันการรังแกในโรงเรียน (3) หน่วยงานแนะแนวในโรงเรียน ได้หาทาง ช่วยเหลือหรือแก้ไข โดยให้การปรึกษาทั้งรายบุคคลและแบบกลุ่มกับนักเรียนที่ถูกรังแก

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถาม ประกอบด้วย 5 ส่วน ได้แก่ (1) ข้อมูลทั่วไป จำนวน 5 ข้อ ได้แก่ โรงเรียน ระดับชั้นเรียน อายุ เพศ และจำนวนเพื่อนสนิท (2) ข้อมูลเกี่ยวกับพฤติกรรมการถูกรังแกของนักเรียนทั้งทางร่างกาย ทางวาจา ทางสังคม และทางโลกไซเบอร์ รวม 32 ข้อ (3) ข้อมูลเกี่ยวกับ สถานที่ที่นักเรียนถูกรังแก และการบอกคนอื่น ๆ เมื่อถูกรังแก จำนวน 2 ข้อ (4) ข้อมูลการจัดการเมื่อมีการ รังแกเกิดขึ้นในโรงเรียน จำนวน 6 ข้อ (5) ข้อมูลเรื่องความรู้สึกต่อการถูกรังแกในโรงเรียน จำนวน 10 ข้อ โดยผู้วิจัยนำข้อคำถามบางส่วนมาจากแบบสอบถาม The Revised Olweus victim questionnaire พัฒนาโดย Olweus แปลเป็นภาษาไทยโดย สมบัติ ตาปัญญา (2550, หน้า 24-36) และข้อคำถามบางส่วนจาก แบบสอบถามเกี่ยวกับการรังแกทางโลกไซเบอร์ ของบุษยรัต รุ่งสาคร (2554, หน้า 99) โดยผู้วิจัยปรับให้ สอดคล้องกับการวิจัย และได้สร้างเพิ่มเติมอีกจำนวน 33 ข้อ รวมทั้งสิ้น 55 ข้อ เพื่อให้ครอบคลุมเรื่อง ที่ต้องการจะศึกษา โดยผู้วิจัยนำแบบสอบถามที่สร้างขึ้นมาให้ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 ท่านตรวจสอบความ เทียบตรงตามเนื้อหา (Content Validity) และให้ข้อเสนอแนะ ได้ข้อคำถามที่อยู่ในเกณฑ์จำนวน 50 ข้อ จากนั้นนำแบบสอบถามที่ปรับปรุงแล้วไปทดสอบ (try out) เพื่อปรับปรุงและแก้ไขข้อบกพร่อง จากนั้น นำไปทดสอบความเที่ยง (Reliability) ได้ค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (α - Coefficient) ของครอนบาค (Cronbach) ได้ค่าค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาเท่ากับ 0.79

การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ได้วิเคราะห์เพื่อหาค่าต่างๆ ดังนี้

1. สถิติร้อยละ และความถี่ ใช้วิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง
2. สถิติค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) ใช้วิเคราะห์รูปแบบ พฤติกรรมการถูกรังแก เมื่อพิจารณาตามเพศ อายุ และระดับชั้นเรียน
3. สถิติวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One-way ANOVA) เพื่อเปรียบเทียบความแตกต่างของ รูปแบบพฤติกรรมการถูกรังแกกับเพศ อายุ และระดับชั้นเรียน

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การศึกษาพฤติกรรมการถูกรังแกของนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนเขตหนองแขม สังกัดสำนักงานการศึกษา กรุงเทพมหานคร สรุปผลการวิจัย ได้ดังนี้

1. ลักษณะข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง พบว่า นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนเขตหนองแขม สังกัดสำนักงานการศึกษา กรุงเทพมหานคร จำนวน 317 คน เป็นนักเรียนชายจำนวน 162 คน (ร้อยละ 51.10) นักเรียนหญิง จำนวน 149 คน (ร้อยละ 47) และนักเรียนที่มีความหลากหลายทางเพศ หรือเพศอื่นๆ จำนวน 6 คน (ร้อยละ 1.9) มีอายุตั้งแต่ 12 ปี ถึง 17 ปี กำลังศึกษาในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 จำนวน 112 คน (ร้อยละ 35.33) ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 จำนวน 105 คน (ร้อยละ 33.12) และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 จำนวน 100 คน (ร้อยละ 31.55)

2. การสำรวจพฤติกรรมการถูกรังแกของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น พบว่า

2.1 สถานที่ที่นักเรียนถูกรังแก พบว่า นักเรียนถูกรังแกในสถานที่ต่างๆ ในโรงเรียน 3 ลำดับแรกได้แก่ 1) ในห้องเรียน (เวลาที่ครูไม่อยู่) ร้อยละ 74.76 2) ทางเดินหน้าห้องเรียน ร้อยละ 47 และ 3) ตามบันได ร้อยละ 39.43

2.2 การบอกคนอื่นๆ เมื่อถูกรังแก พบว่า นักเรียนที่เคยถูกรังแก จะเลือกบอกหรือไม่บอกคนอื่น 3 ลำดับแรก ได้แก่ 1) บอกเพื่อน ร้อยละ 62.15 2) ไม่บอกใคร ร้อยละ 38.17 3) บอกพ่อแม่ผู้ปกครอง ร้อยละ 18.93

2.3 การจัดการเมื่อการรังแกเกิดขึ้นในโรงเรียน พบว่า ครูหรือผู้ใหญ่คนอื่นๆ ที่โรงเรียนพยายามห้ามหรือหยุดการรังแกเป็นบางครั้ง ร้อยละ 26.50 ส่วนนักเรียนคนอื่นๆ ที่เห็นการรังแก พยายามห้ามหรือหยุดการรังแกเป็นบางครั้ง ร้อยละ 34.70 ด้านพ่อแม่หรือผู้ใหญ่ที่บ้านของนักเรียนไม่เคยติดต่อทางโรงเรียนเลยเพื่อพยายามห้ามหรือหยุดการรังแก ร้อยละ 86.75 และหากมีคนรังแกเพื่อนคนที่นักเรียนไม่ชอบอยู่แล้ว นักเรียนจะเข้าร่วมรังแกร้อยละ 7.57 ไม่ทำ ร้อยละ 26.50 แต่ในขณะที่นักเรียนเป็นผู้เห็นการรังแกอยู่ นักเรียนจะพยายามช่วยคนที่ถูกรังแกไม่ว่าทางใดทางหนึ่ง ร้อยละ 30.60 และนักเรียนมองว่าครูสามารถจัดการปัญหาการรังแกที่โรงเรียนได้พอสมควร ร้อยละ 40.69

2.4 ความรู้สึกของนักเรียนเมื่อถูกรังแกในโรงเรียน โดยภาพรวมอยู่ในระดับน้อย โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 1.66 มีความรู้สึกหงุดหงิด รำคาญ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.50 รู้สึกโกรธ อยากรำคาญ มีค่าเฉลี่ย 2.36 รู้สึกกลัวการถูกรังแก มีค่าเฉลี่ย 1.89 รู้สึกเศร้า มีค่าเฉลี่ย 1.58 รู้สึกกังวล มีค่าเฉลี่ย 1.58 ความรู้สึกอื่นๆ มีค่าเฉลี่ย 1.51 รู้สึกไร้ค่า มีค่าเฉลี่ย 1.39 รู้สึกโดดเดี่ยวอ้างว้าง มีค่าเฉลี่ย 1.31 รู้สึกไม่กล้าไปโรงเรียน มีค่าเฉลี่ย 1.23 และรู้สึกอยากทำร้ายตนเอง มีค่าเฉลี่ย 1.23 ตามลำดับ

โดยความรู้สึกอื่นๆ ที่เกิดขึ้น เพราะถูกรังแก ได้แก่ รู้สึกเฉยๆ หนึ่งๆ พยายามยิ้มให้ได้ บางครั้งก็สนุกทำให้ได้สนิทกับเพื่อน สนุกสนานถ้าแกล้งไม่รุนแรง สนุกเพราะได้แกล้ง รู้สึกว่าเพื่อนคอยช่วยเหลืออยู่ตลอด รู้สึกเสียใจ เครียด เศร้า เบื่อ เหนื่อย ไม่ค่อยดี ไม่ชอบ ไม่พอใจ ไม่สบายใจ รู้สึกทั้ง

เศร้า-กังวลและโกรธ รู้สึกเจ็บปวดตามร่างกาย รู้สึกไม่มีความมั่นใจในตัวเอง ไม่กล้าเจอหน้า ไม่อยากเล่นกับคนที่รังแก ไม่อยากอยู่กับคนที่รังแก อยากร้องไห้ รู้สึกไม่มีความสุขในโรงเรียน รู้สึกว่าเพื่อนไม่คุยด้วย รู้สึกกลัวในสิ่งที่เพื่อนตั้งแล้วไม่ทำ รู้สึกรำคาญ รู้สึกอารมณ์เสียและอยากให้เลิกรังแก รู้สึกเกลียดการถูกรังแก ไม่อยากโดนรังแก เกลียดคนที่ชอบรังแก โกรธแต่ไม่อยากมีเรื่อง โมโหและเขาต้องเจ็บมากกว่า รู้สึกว่าทำไมต้องทำกลับ อยากแก้แค้น อยากฆ่าคนที่มารังแก อยากรังแกให้หนักกว่าที่ทำ อยากสั่งสอนตักเตือนคนที่รังแกเรา อยากให้ลองมาโดนดูบ้างแล้วเขาจะรู้สึกยังไง และรู้สึกอยากตาย

3.รูปแบบพฤติกรรมการถูกรังแก พบว่า นักเรียนมีพฤติกรรมการถูกรังแกอยู่ในระดับน้อย โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 1.85 มีพฤติกรรมการถูกรังแกทางวาจา พฤติกรรมการถูกรังแกทางร่างกาย พฤติกรรมการถูกรังแกทางสังคม และพฤติกรรมการถูกรังแกทางโลกไซเบอร์ ค่าเฉลี่ย 2.34, 1.96, 1.67 และ 1.42 ตามลำดับ หากจำแนกตาม เพศ ระดับชั้นเรียน และอายุ พบว่า

3.1 นักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนเขตหนองแขม สังกัดสำนักงานการศึกษา กรุงเทพมหานครที่มีเพศต่างกัน มีคะแนนเฉลี่ยพฤติกรรมการถูกรังแกไม่แตกต่างกัน และเมื่อพิจารณารูปแบบพฤติกรรมการถูกรังแกในแต่ละรูปแบบ พบว่า นักเรียนที่มีเพศต่างกัน มีคะแนนเฉลี่ยพฤติกรรมการถูกรังแกทางร่างกาย ทางวาจา ทางสังคม และทางโลกไซเบอร์ ไม่แตกต่างกัน ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐาน

3.2 นักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนเขตหนองแขม สังกัดสำนักงานการศึกษา กรุงเทพมหานครที่มีระดับชั้นเรียนต่างกัน มีคะแนนเฉลี่ยพฤติกรรมการถูกรังแกไม่แตกต่างกัน และเมื่อพิจารณารูปแบบพฤติกรรมการถูกรังแกในแต่ละรูปแบบ พบว่า นักเรียนที่มีระดับชั้นเรียนต่างกัน มีคะแนนเฉลี่ยพฤติกรรมการถูกรังแกทางร่างกาย ทางวาจา ทางสังคม และทางโลกไซเบอร์ ไม่แตกต่างกัน ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐาน

3.3 นักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนเขตหนองแขม สังกัดสำนักงานการศึกษา กรุงเทพมหานครที่มีอายุต่างกัน มีคะแนนเฉลี่ยพฤติกรรมการถูกรังแกไม่แตกต่างกัน และเมื่อพิจารณารูปแบบพฤติกรรมการถูกรังแกในแต่ละรูปแบบ พบว่า นักเรียนที่มีอายุต่างกัน มีคะแนนเฉลี่ยพฤติกรรมการถูกรังแกทางร่างกาย ทางวาจา ทางสังคม และทางโลกไซเบอร์ ไม่แตกต่างกัน ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐาน

การอภิปรายผล

1.รูปแบบพฤติกรรมการถูกรังแกของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนเขตหนองแขม สังกัดสำนักงานการศึกษา กรุงเทพมหานคร พบว่า นักเรียนมีพฤติกรรมการถูกรังแกในระดับน้อย โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 1.85 มีพฤติกรรมการถูกรังแกทางวาจามีค่าเฉลี่ยสูงสุด ($M=2.34$) รองลงมาคือ พฤติกรรมการถูก

และนักเรียนหญิงมีพฤติกรรมการรังแกไม่แตกต่างกัน เช่นเดียวกันกับการศึกษาของสมบัติ ตาปัญญา (โอเค เนชั่นดอทเน็ต, 2550, ออนไลน์) พบว่า นักเรียนชายและนักเรียนหญิงมีอัตราถูกรังแกใกล้เคียงกัน และยัง สอดคล้องกับการศึกษาขององค์การเพื่อการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรม (UNESCO) ร่วมกับ องค์การแพลนอินเตอร์เนชันแนล ประเทศไทย ซึ่งดำเนินการวิจัยโดยมหาวิทยาลัยมหิดล พบว่า ร้อยละ 56 ของนักเรียนที่ระบุตัวเองเป็นนักเรียนที่มีความหลากหลายทางเพศ (LGBT) ถูกรังแกในรอบหนึ่งเดือนที่ผ่านมา ดังนั้นนักเรียนทุกเพศจึงมีโอกาสที่จะมีพฤติกรรมถูกรังแกได้เท่าๆ กัน เพราะบุคคลที่เป็นเหยื่อหรือผู้ ถูกรังแกนั้น อาจเป็นใครก็ได้ในโรงเรียน (สกล วรเจริญ, 2559, หน้า 16) หรือผู้รังแกอาจมองหาความ แตกต่างด้านอื่นๆ เช่น การใส่แว่น ความพิการ การสอบได้คะแนนดีๆ เป็นคนตัวเล็ก อ้วนเกินไป ผอมมาก เกินไป หน้าตาดีเกินไป เป็นต้น (สมบัติ ตาปัญญา, 2552ก, หน้า 24) มาเป็นเหตุให้รังแกมากกว่าความต่างเรื่อง เพศ

2.2 นักเรียนที่มีอายุต่างกัน (ตั้งแต่อายุ 12-17 ปี) มีคะแนนเฉลี่ยพฤติกรรมถูกรังแกไม่ แตกต่างกัน ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของริดเดอร์ส ไคเจสท์ (รักจิต รัตนจุมพฏ, 2546, หน้า 24) พบว่า นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 ในเขตกรุงเทพฯ ร้อยละ 10 ระบุว่าถูก เพื่อนที่โรงเรียนรังแก และยังสอดคล้องกับผลการสำรวจ 40 กว่าประเทศทั่วโลกในปี 2551 (รวีวรรณ รักถื่น กำเนิด, 2558, ย่อหน้าที่ 2) กล่าวว่า กลุ่มเด็กนักเรียนอายุระหว่าง 11-15 ปี เป็นวัยที่พบการรังแกกันมากที่สุด ซึ่งเป็นกลุ่มอายุของนักเรียนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษา อาจเนื่องมาจากว่า นักเรียน อายุตั้งแต่ 12-17 ปี เป็นช่วงวัยรุ่นที่กำลังมีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคม ซึ่งมีผล ต่อการพัฒนาบุคลิกภาพของนักเรียนแต่ละคนที่แตกต่างกัน ซึ่งบางคนอาจกลายเป็นคนรังแกคนอื่น บางคน มีบุคลิกภาพที่มักจะถูกรังแกได้ง่าย เมื่อต้องมาอยู่ร่วมกันในบริบทของ โรงเรียนจึงมีโอกาสที่จะถูกรังแกไม่ ต่างกัน ซึ่งเป็นความจริงที่ว่า การข่มเหงรังแกเกิดขึ้นในทุกแห่ง ไม่ว่าจะมิดีในวัยใด เป็นโรงเรียนรูปแบบ ใด ตั้งอยู่ที่ไหน หรือมีจำนวนนักเรียนมากน้อยเพียงใด (ปาริชาติ สุขุม, 2542, หน้า 35)

2.3 นักเรียนที่มีระดับชั้นเรียนต่างกัน มีคะแนนเฉลี่ยพฤติกรรมถูกรังแกไม่แตกต่างกัน ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ สอดคล้องกับการศึกษาของพูนสวัสดิ์ สุขดี (2548) พบว่า นักเรียนที่อยู่ใน ระดับชั้นเรียนต่างกัน มีรูปแบบพฤติกรรมข่มขู่ไม่แตกต่างกัน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่านักเรียนในแต่ละ ระดับชั้นเรียนมีช่วงวัยที่ใกล้เคียงกัน มีปัจจัยกระตุ้นเร้าใกล้เคียงกัน เช่น นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 เป็น ช่วงเปลี่ยนโรงเรียน ต้องทำความรู้จักกับเพื่อนใหม่ สถานที่ใหม่ ยังไม่คุ้นเคยกันมากนัก การสร้าง สัมพันธภาพกับเพื่อนๆ ก็อาจจะใช้วิธีการกลั่นแกล้งกัน พอขึ้นระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 และชั้น มัธยมศึกษาปีที่ 3 แล้ว ก็อาจจะเริ่มสนิทสนมคุ้นเคยกัน มีการรวมกลุ่มกันมากขึ้น เริ่มอยากแสดงอำนาจ เหนือกลุ่มอื่นหรือคนอื่น ก็จะทำให้เกิดการรังแกกันได้ง่ายมากขึ้น

การวิจัยครั้งนี้ สรุปได้ว่า นักเรียนที่มีเพศ อายุ และระดับชั้นเรียนต่างกันมีพฤติกรรมถูกรังแก ไม่แตกต่างกัน ซึ่งหมายถึง เพศ อายุ และระดับชั้นเรียน ไม่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมถูกรังแก ดังนั้น

นักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นทุกคนจึงมีโอกาสที่จะถูกรังแกได้ทั้งสิ้น สะท้อนให้เห็นว่าการรังแกกันของนักเรียนเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในโรงเรียน ทุกคนที่เกี่ยวข้องควรสร้างความตระหนักถึงการ ทำงานเชิงป้องกันและให้การช่วยเหลือนักเรียนอย่างเป็นระบบมากขึ้น

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะต่อโรงเรียน

1. โรงเรียนควรมีนโยบายที่ชัดเจนสำหรับการป้องกันและแก้ไขการรังแกกันในสถานศึกษา รวมถึงสร้างความตระหนัก ความเข้าใจต่อบุคคลที่เกี่ยวข้องมากขึ้น
2. สถานที่ที่นักเรียนมักถูกรังแกในโรงเรียนมีหลายแห่ง ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นสถานที่ที่ลับตาคน หรือไม่ค่อยมีผู้ใหญ่เดินผ่านบริเวณนั้นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในห้องเรียนเวลาที่ครูไม่อยู่ ซึ่งคุณครูควรมีมาตรการหรือแนวทางการป้องกันการรังแกกันในห้องเรียนเพิ่มขึ้น
3. เตรียมบุคลากรที่เกี่ยวข้อง เช่น สร้างแกนนำเพื่อนช่วยเพื่อน หรือ เพื่อนที่ปรึกษา (Youth Counselor : YC) เพราะคนที่นักเรียนจะบอกให้รับรู้เรื่องการถูกรังแกมากที่สุดคือ เพื่อน หากโรงเรียนมีแกนนำ YC อยู่แล้ว ก็สามารถเพิ่มเติมความรู้ความเข้าใจเรื่องการรังแกกันให้กับแกนนำ YC ได้ เพื่อเป็นกำลังสำคัญในการช่วยเหลือนักเรียนที่ถูกรังแกได้เบื้องต้น บุคคลที่สำคัญรองลงมาคือ พ่อแม่หรือผู้ปกครอง ทั้งนี้โรงเรียนจำเป็นต้องหาโอกาสสร้างความตระหนักกับผู้ปกครองอย่างต่อเนื่อง และบุคคลที่สำคัญอีกคนคือ ครูประจำชั้น ซึ่งใกล้ชิดเด็ก ดังนั้น ครูประจำชั้นทุกคนในโรงเรียนจึงควรตระหนัก และมีแนวทางการจัดการอย่างยุติธรรมเมื่อมีการรังแกกันเกิดขึ้น รวมถึงการสังเกตความผิดปกติที่เกิดขึ้นกับนักเรียน เพื่อหาทางช่วยเหลือได้ทันเวลาที่
4. ควรมีระบบการคัดกรองเรื่องพฤติกรรมถูกรังแกของนักเรียนอย่างจริงจัง เพื่อสามารถให้การช่วยเหลือเป็นรายบุคคลได้ทันเวลาที่ รวมถึงการจัดมุมให้การศึกษาในโรงเรียน โดยอาจเชิญนักจิตวิทยา จากศูนย์บริการสาธารณสุข หรือ โรงพยาบาลใกล้เคียงมาให้บริการอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ การสร้างความรู้ความเข้าใจกับนักเรียนทุกคนในโรงเรียนเป็นสิ่งสำคัญซึ่งจะช่วยปรับทัศนคติต่อการรังแกกันว่าไม่ใช่การเล่นกันปกติทั่วไป และชี้ให้เห็นถึงผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นตามมาทั้งในระยะสั้นและระยะยาว ซึ่งบางครั้งคนที่รังแกอาจไม่คาดคิดถึงผลที่จะเกิดขึ้นตามมากับคนที่ตนไปรังแก รวมทั้งเสริมสร้างทักษะต่างๆ เช่น การเคารพให้เกียรติซึ่งกันและกัน การเห็นอกเห็นใจผู้อื่น การยืนยันความต้องการ การขอความช่วยเหลือ การขอโทษ และการให้อภัย เป็นต้น อาจจะช่วยลดการรังแกกันระหว่างนักเรียน และผลกระทบด้านลบที่จะเกิดตามมาได้ ซึ่งเป็นการเสริมสร้างบรรยากาศในโรงเรียนให้เป็นสถานที่ที่ปลอดภัยสำหรับเด็กทุกคน

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาและพัฒนาแบบสอบถามพฤติกรรมการถูกรังแกของนักเรียนให้มีความครอบคลุมมากขึ้นในแต่ละรูปแบบของพฤติกรรมการถูกรังแกที่เกิดขึ้นจริงกับนักเรียน เช่น การตบหัว การสกัดขา การพุดประชดประชัน เป็นต้น หรืออาจเพิ่มเติมข้อคำถามถึงพฤติกรรมการถูกรังแกอื่นๆ ในแต่ละด้าน เพื่อให้นักเรียนเป็นผู้เขียนคำตอบเพิ่มเติม
2. ควรมีการศึกษาปัจจัยอื่นๆ ที่อาจมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการถูกรังแก เช่น ระดับผลการเรียน การเลี้ยงดู ทักษะการเข้าสังคม ความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อน ทศนคติต่อเรื่องการรังแก เป็นต้น
3. ควรมีการศึกษาเพิ่มเติมถึงวิธีการจัดการของนักเรียนเมื่อถูกรังแก
4. ควรมีการศึกษาขยายผลไปยังกลุ่มเป้าหมายอื่นๆ เช่น เด็กพิเศษ เด็กพิการ เด็กที่ป่วยเรื้อรัง เป็นต้น ว่ามีพฤติกรรมการถูกรังแกเป็นอย่างไร เพื่อหาแนวทางป้องกันและช่วยเหลือต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กอร์ปบุญ ภาวะกุล และปราโมทย์ สุคนิชย์. (2554). การศึกษาพฤติกรรมรังแกข่มขู่กับระดับความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองใน โรงเรียนมัธยมแห่งหนึ่ง กรุงเทพมหานคร. *วารสารสมาคมจิตแพทย์แห่งประเทศไทย* 56 (1), 35-44.
- เกษตรชัย และหิม. (2556). *พฤติกรรมการรังแกของนักเรียน*. สงขลา : คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- เจริญ เดโชธนาวัฒน์. (2554). ปัญหาการรังแกข่มขู่กับภาวะซึมเศร้าในเด็กนักเรียนมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 ของโรงเรียนรัฐบาลสหศึกษาแห่งหนึ่ง ในเขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ ภาควิชากุมารเวชศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ ศิริราชพยาบาล, มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ชุตินาถ สักรินทร์กุล และ อลิสา วัชรสินธุ. (2557). ความชุกของการรังแกและปัจจัยด้านจิตสังคมที่เกี่ยวข้องในเด็กมัธยมต้น เขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่. *วารสารสมาคมจิตแพทย์แห่งประเทศไทย* 59(3), 221-230.
- ทีนแพธคอตเน็ต. (2550, ตุลาคม 16). พบครูกว่า 40 % เหมินช่วยเด็กนักเรียนถูกรังแก. ค้นเมื่อ 16 มีนาคม 2560, จาก <http://www.teenpath.net/content.asp?ID=2516>.
- นงเยาว์ แข่งเพ็ญแข (บรรณาธิการ). (2552). *กลยุทธ์สร้างสันติวัฒนธรรมในโรงเรียน เล่ม 1 ชุดเครื่องมือออกแบบสังคม โรงเรียน*. กรุงเทพฯ : โครงการสนับสนุนการมีส่วนร่วมของเด็ก เยาวชน และครอบครัว.
- บุญญาวัฒน์ ยอดปราง. (2550). *พฤติกรรมการรังแกของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จังหวัดปัตตานี*. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์บัณฑิต, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

บุษยรัต รุ่งสาคร.(2554). การศึกษาผลกระทบของครอบครัวและการเห็นคุณค่าในตนเองที่มีต่อทัศนคติการข้ามเพศรั้งแค้นผ่านโลกโซเชียลของนักเรียนหญิงมัธยมศึกษาตอนปลายเขตกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาการมมนุษย์ มหาวิทยาลัยมหิดล.

บุษยรัต พุกษาพนาชาติ.(2554).ความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมการรั้งแค้นกับระดับความรู้สึกรู้คุณค่าในตนเองของผู้ป่วยโรคสมาธิสั้น.วารสารสมาคมจิตแพทย์แห่งประเทศไทย ,56 (2), 93-102.

ปาริชาติ สุขุม (บรรณาธิการ).(2542).ข้ามเพศรั้งแค้น จากบ้าน-โรงเรียนสู่องค์กร-ธุรกิจ. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.

พูนสวัสดิ์ สุขดี. (2548). รูปแบบของพฤติกรรมข้ามเพศและผลกระทบจากพฤติกรรมข้ามเพศตามการรับรู้ของนักเรียนช่วงชั้นที่ 3 โรงเรียนในสังกัดเทศบาลนครขอนแก่น. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการแนะแนวและให้คำปรึกษา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก. (2550).คู่มือครู การจัดการระบบความปลอดภัยในโรงเรียน. กรุงเทพฯ: ส.เสริมมิตรการพิมพ์ จำกัด.

รวีวรรณ รักถิ่นกำเนิด (2558). นักเรียน LGBT ถูกรังแกแรงถึงแกล้งข้ามชั้น บางคนคิดฆ่าตัวตาย-ครุมองแค่เด็กเล่นกัน. ค้นเมื่อ 10 มีนาคม 2560.จาก<http://www.tcijthai.com/news/2015/03/scoop/5710>.

รักจิต รัตนจุมพฏ.(2546, กุมภาพันธ์).รายงานพิเศษ เมื่อลูกถูกรังแก.สรรสาระ, 22-29.

ศรัณญา โนรี. (2555). การวิเคราะห์พฤติกรรมการรั้งแค้นในนักเรียนช่วงชั้นประถมปลาย.สารนิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต (การพยาบาลสุขภาพจิตและจิตเวช),มหาวิทยาลัยมหิดล.

สกล วรเจริญศรี. (2559).วารสารนุกรมศึกษาศาสตร์ เล่มที่ 51. ค้นหามื่อ 10 มีนาคม 2560.จากเว็บไซต์ : ejournals.swu.ac.th/index.php/ENEDU/issue/current/showtoc.

สมบัติ ตาปัญญา. (2549ก).รายงานการสำรวจปัญหาการรั้งแค้นของนักเรียน. โครงการส่งเสริม สนับสนุน และคุ้มครองสุขภาพและสิทธิมนุษยชนด้านเด็ก เยาวชน และครอบครัวของมูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ โดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ.

สมบัติ ตาปัญญา.(2552ค).คู่มือรับสถานการณ์เด็กรั้งแค้นในโรงเรียน สำหรับนักเรียนที่ถูกเพื่อรั้งแค้น:ช่วยด้วย...ฉันถูกรังแก.กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ.

สมร แสงอรุณ. (2554). การศึกษาและพัฒนากลยุทธ์การป้องกันตนเองจากการถูกรังแกของนักเรียนวัยรุ่น โดยการให้คำปรึกษากลุ่ม. วิทยานิพนธ์การศึกษาคณะศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. สรรชัย หนองตรุด และเก็นศักดิ์ ศรีสวย. (2559).ทุกข์เด็กไทยในวังวนความรุนแรง :

แนวทางการขับเคลื่อนป้องกันปัญหาการใช้ความรุนแรงในสถานศึกษา. ใน จุฬารัตน์ มาเสถียรวงศ์ และคณะ (บรรณาธิการ), *รวมพลังเสริมภูมิคุ้มกันทางสังคมเพื่อเด็กและเยาวชนไทย* (หน้า 51-69).

ค้นเมื่อ 15 มีนาคม 2560. จาก http://www.childwatchthai.org/case_detail.php?case_id=5&page=1

อรวรรณ เล่าห์เรณู.(2554).พฤติกรรมข่มเหงรังแกผู้อื่น (bullying behaviors) ใน ทิพวรรณ หารรรษคุณาชัย รวีวรรณ รุ่งไพรวลัย ชาคริยา ชีรนตร อดิษฐ์สุดา เฟื่องฟู สุริย์ลักษณ์ สุจริตพงศ์ และพงษ์ศักดิ์ น้อยพยัคฆ์ (บรรณาธิการ), *ตำราพัฒนาการและพฤติกรรมเด็กสำหรับเวชปฏิบัติทั่วไป* (หน้า 418-424).กรุงเทพฯ: บียอนด์ เอ็นเทอร์ไพรซ์.

โอเคเนชั่นดอทเน็ต.(2550). *เด็กไทยรังแกเพื่อนสูงเป็นอันดับ 2 ของโลก* . ค้นเมื่อ 17 มีนาคม 2560. จาก

<http://oknation.nationtv.tv/blog/abccalo/2007/11/28/entry-2>

Emily Leine and Melissa Tamburrino. (2014, july).Bullying among young children : strategies for prevention. *Early childhood education journal* 42 (4), 271-278.